

Gemeenschapsvorming: tussen engagement en experiment

Evelyne Deceur, Griet Roets & Maria Bouverne-De Bie
vakgroep Sociale Agogiek, Universiteit Gent

tekst naar aanleiding van studiedag *Het mogelijke mogelijk maken*, vrijdag 11 mei 2012

Intro

Een zestal jaar terug kruisten de wegen van Moo Laforce (vzw Leren Ondernemen) en Herman Labro (de kunstbank/what>) elkaar. Moo zocht vanuit Leren Ondernemen, een organisatie die op dat moment al veel ervaring had opgebouwd vanuit een engagement in het werken met en voor gezinnen in armoede, een compagnon om het cultuurparticipatief luik van hun werking verder uit te bouwen. Dit luik is voor Moo wezenlijk en impliceert experiment: "Het brengt projecten samen, stelt de dingen van alledag in vraag, werkt innoverend en stimulerend, kortom: cultuurparticipatie verenigt mensen in een creatief proces, op zoek naar onbegane paden" (website Leren Ondernemen). De kunstbank/what> bleek voor hen de geknipte partner. Vanuit de uitgebreide ervaring met het democratiseren van hedendaagse beeldende kunst beoogt de kunstbank/what> vernieuwende artistieke praktijken op te zetten voor en met een specifiek publiek. Via een vruchtbare kruisbestuiving van visie, ervaring en praktijken mondde de samenwerking tussen Leren Ondernemen en de kunstbank/what> uit in 'Anders worden', een drie jaar durend sociaal-artistiek experiment.

Naar aanleiding van de afsluitende studiedag 'Het mogelijke mogelijk maken' in samenwerking met het Laboratorium voor Educatie en Samenleving van de KULeuven stelt Danny Wildemeersch (2012) dat het project leidde tot een intensieve bevraging van praktijken en concepten van kunst, educatie, democratie en gemeenschapsvorming. Op vraag van Leren Ondernemen/de kunstbank/what> exploreren we in onze bijdrage de potentiële betekenis van gemeenschapsvorming in sociaal-artistieke praktijken. Voor het schrijven van onze bijdrage werd ons vanuit Leren Ondernemen/de kunstbank/what> materiaal ter beschikking gesteld. Het fotoboek, de dvd en de artikels lichten in die zin een intrigerend tipje van de sluier, maar de concrete praktijk, de dagelijkse werking en het continu leerproces dat in de eerste plaats in het sociaal artistiek experimenteren vorm krijgt, blijft voor een buitenstaander, zij het inspirerend, tegelijk moeilijk te vatten. We kunnen immers niet voor anderen, en ook niet zonder anderen denken (Freire, 1970). De ruimte ontbrak om ons diepgaand onder te dompelen in de concrete praktijken van 'Anders worden', en de interpretaties hiervan te bevragen bij directe betrokkenen. Bovendien is de meerduideligheid van het concept gemeenschapsvorming ons inziens cruciaal; veeleer dan vastomlijnde definities laten meer open concepten van gemeenschapsvorming ruimte voor het exploreren van de betekenis van processen van gemeenschapsvorming zoals die zich onvouwen in concrete sociale praktijken voor de betrokkenen (Bouverne-De Bie, 2011). Gemeenschapsvorming kan in onze ogen geen vaststaande definitie krijgen, omdat we de betekenis van de continue leerprocessen die voortdurend in en door de praktijk, door en met mensen worden gecreëerd, niet extern aan deze praktijken en deze actoren kunnen begrijpen (Masschelein, 1993).

In onze bijdrage voor dit boek wensen we daarom geen uitspraken te doen over het gemeenschapsvormend karakter van 'Anders worden', maar proberen we vanuit onze eigen ervaringen een conceptuele bijdrage te schrijven. Via deze weg proberen we aan te geven welke aandachtspunten ons in het project getroffen werden, als herkenning en als discussiepunten. In wat volgt geven we aan hoe gemeenschapsvorming in sociaal-artistieke praktijken potentieel begrepen kan worden op het kruispunt tussen engagement en experiment. Vanuit onze eigen ervaringen van het sociaal-artistieke zangproject 'rocsa singers' gaan we dan ook op zoek naar mogelijke raakpunten met 'Anders worden': het niet uitdrukkelijk thematiseren van armoede als aanklacht en het voortdurend balanceren op glad ijs, wat onvermijdelijk leidt tot nieuwe vragen en uitdagingen en een constant zoeken naar een evenwicht tussen verantwoordelijkheid en verantwoording.

Engagement veronderstelt experiment

Leren Ondernemen is op de eerste plaats een vereniging van en voor mensen in armoede. Ze vertrekt hierbij van de vaststelling dat armoede verband houdt met de manier waarop onze samenleving is ingericht. Het armoedeprobleem zit zowel historisch als hedendaags diep geworteld in de structuren en het denken van onze Westerse samenlevingen. Ook in België blijven armoede en bestaansonzekerheid, ondanks een zowel naar breedte als naar diepgang sterk uitgebouwde welvaartsstaat, een hardnekkig sociaal probleem (Cantillon & Van Lancker, 2011). Deze hardnekkigheid zit volgens Lister (2004) vooral in het feit dat mensen die in armoede leven, hoewel ze formeel in al hun rechten erkend worden als burgers, vaak inbrengen dat ze zich *de facto* geen lid van de gemeenschap voelen. De formeel politieke gelijkheid van elke burger in onze samenleving, één van de basisprincipes van onze democratie, stoot daarmee op een niet te ontkennen feitelijke sociale ongelijkheid.

Leren Ondernemen is zich bewust van deze feitelijke sociale ongelijkheid. "Mensen in armoede worden tweederangsburgers en voelen zich ook zo. Ze worden er dagelijks op gewezen niet mee te tellen, dingen niet te kunnen en te kennen, waardeloos te zijn. Dit vertaalt zich in gevoelens van schuld en schaamte, de armoedespiraal wordt een individueel verhaal en uiteindelijk leidt dit tot een opgeven, een 'het kan me niks meer schelen'" (website Leren Ondernemen). De organisatie streeft er dan ook naar "een plek te creëren waar iedereen welkom is en iedereen zich goed kan voelen, om van daaruit te werken aan een maatschappij waar iedereen een menswaardig leven kan leiden" (website Leren Ondernemen). Dit engagement veronderstelt volgens hen de goesting en de moed om te blijven zoeken: "We streven naar een open attitude zowel bij onszelf maar ook bij de kinderen, jongeren en volwassenen. We willen blijven zoeken, waarnemen, (traag kijken), verwoorden en bevragen samen met kinderen en volwassenen. De werking is in die zin nooit af. Dit vergt veel van mensen, een grote mate van betrokkenheid, engagement, en een volgehouden concentratie: het zich durven overgeven aan de kwetsbaarheid van een zoektocht waarvan men de uitkomst (nog) niet kent, omdat er doelbewust weinig zekerheden zijn" (website Leren Ondernemen).

Dit 'geëngageerd blijven zoeken' vormt volgens Wildemeersch de basis voor gemeenschapsvorming binnen het project 'Anders worden'. Gemeenschapsvorming weliswaar "niet in de klassieke betekenis van het woord dat hier een gemeenschappelijke identiteit en inclusie worden nagestreefd, maar in de zin dat permanent wordt verkend hoe de verschillen in achtergronden, ervaring en betekenisgeving kunnen leiden tot vormen van ontmoeting, samenwerken, en samenleven die leiden tot onverwachte, vernieuwende resultaten, met respect voor de verschillen" (Wildemeersch, 2012). Gemeenschapsvorming kan dan ook niet voorgestructureerd worden.

Een permanente zoektocht op de spanning tussen emancipatie en verbondenheid

Dit 'permanent vormgeven van gemeenschap' mag dan wel geen vaststaande uitkomst hebben, gemeenschapsvorming is allermindst gratis. In navolging van Lorenz (2006) menen we dat het niet louter gaat om het zoeken naar aansluiting bij de maatschappelijke norm en een bijdrage aan individuele mogelijkheden tot emancipatie; het gaat ook vanuit een streven naar sociale rechtvaardigheid over het realiseren van menselijke waardigheid en mensenrechten. Beide zijn belangrijk. Het gaat om de ondersteuning die mensen ondervinden om een besef te ervaren van zowel individuele autonomie als sociale verbondenheid. Scherper gesteld: gemeenschapsvorming krijgt vorm op het spanningsveld tussen individuele emancipatie en collectieve leerprocessen.

Hierbij moeten we ons voortdurend de vraag stellen of het zich identificeren met, het in vraag stellen van, en het engagement ten aanzien van armoede en sociale ongelijkheid enkel gebeurt via de inzet van mensen in armoede die aansluiting moeten zoeken bij de bestaande politieke en sociale orde, of kunnen we spreken van een collectief proces waarbij ook de bestaande politieke en sociale orde in vraag gesteld wordt? Of nog: gaat het om anders worden, of gaat het (ook) om leren omgaan met hoe anders we allemaal zijn?

Bij een te sterke nadruk op het individueel emancipatieproces, op het anders worden, bestaat het gevaar te verzanden in zogenaamde 'identity politics': "identity politics threaten to reinforce the very patterns of domination they otherwise claim to challenge, for in ignoring or promising to transcend differences (...); they treat difference as a problem – and those marked by them as a problem too" (Phillips, 2004: 36-37). Biesta (2011) stelt het scherper: "the social understanding of citizenship tends to see plurality and difference predominantly as a problem, as something that troubles and threatens the stability of society, and therefore as

something that needs to be adressed and, to a certain extent, even needs to be overcome.” Roets en Coussée (2011) waarschuwen in die zin voor de verbijzondering van bepaalde maatschappelijke posities en sociale identiteiten als iets wat actueel ‘anders’ is (dan wat?) wat dan vooral gebeurt met het oog op het behoud van de sociale orde in onze samenleving. Een pleidooi voor meer privileges en/of meer participatie voor ‘onze groep’ volstaan dan niet. Uitsluitingsprocessen maak je niet ongedaan door vanuit mensen in armoede en vertegenwoordigers een front te vormen.

Gemeenschapsvorming gaat om de twee, emancipatie én verbondenheid, het recht op een leven in menselijke waardigheid én het zich erkend weten als burger in een gemeenschap (Fraser, 1996; Bouverne-De Bie, 2003). Het is in dit aanvoelen van sociale verbondenheid én autonomie dat mensen kunnen beseft hebben van en leren omgaan met pluriformiteit en verschil, en bestaande sociale ongelijkheid kunnen problematiseren. Fraser (2000) stelt dat daarbij het streven naar sociale rechtvaardigheid centraal staat. Machtverschillen moeten in deze opvatting van gemeenschapsvorming erkend, gecodeerd en ter discussie worden gesteld (Freire, 1970). Lorenz et al. (2011) spreekt in dit kader over solidariteit: “Het is niet onze opdracht om groepen tegen elkaar op te zetten. Het cultiveren van solidariteit vereist een open en permanente bevraging van machtsonevenwichten, niet het vervangen van de ene machtsongelijkheid door de andere”.

Vraag is nu wat dit concept van gemeenschapsvorming concreet betekent en kan inhouden. En wat kan de rol zijn van sociaal-artistieke experimenten in deze? De concrete praktijk van ‘Anders worden’ spreekt ons sterk aan, mede vanuit het leerproces dat zich heeft afgespeeld in een project dat één van ons op de voet heeft gevolgd: de rocsa singers. Zonder de pretentie te hebben volledig te willen zijn, gaan we na hoe hier gemeenschapsvorming als zoekproces balancerend tussen individu én collectief, autonomie én verbondenheid binnen en buiten de groep vorm krijgt en welke uitdagingen en moeilijkheden dit met zich meebrengt. Met deze vergelijking willen we, zonder voor de praktijk van ‘Anders worden’ te spreken, aangeven hoe belangrijk én tegelijk hoe kwetsbaar een sociale praktijk kan zijn waarin het verbinden van verschil centraal staat. We willen aldus bijdragen tot de erkenning van het zoekproces dat zich afspeelt achter de schermen van ‘Anders worden’, en waarin engagement en experiment centraal staan.

Achter de schermen van de rocsa singers ... of hoe hebben we zelf leren ondernemen?

De zanggroep rocsa singers ontstond een vijftal jaar terug onder de vleugels van de Gentse sociaal-artistieke organisatie rocsa. Op vraag van enkele deelnemers aan eerdere projecten en vrijwilligers uit de buurt Rabot-Blaisantvest die graag wilden zingen, maar weinig of geen zangervaring hadden, zocht en vond het rocsa-team een geschikte zangcoach: Rik Debonne. Rik had op dat moment al jaren ervaring als notenleerleerkracht en zangcoach voor allerhande (muziek)theatergezelschappen (o.a. NTG, KVS, LOD, Ceremonia, ...). Hij was het gewoon om te werken met diverse groepen en had zo zijn eigen methode ontwikkeld: “Ik werk met een systeem van voor- en nazingen. Er wordt niet vanuit partituren vertrokken. Voorkennis is absoluut niet nodig. Je verkent je stem vanuit een Indisch systeem van zingen op toontrappen. Op deze manier krijg je voeling met tonen en leer je liederen zingen in je eigen authentieke sfeer (...) Aangezien er vertrokken wordt vanuit één grondtoon krijg je ‘gelijkgestemde’ zielen: iedereen, of je nu ervaring hebt met zingen of niet, of je nu noten kan lezen of niet, je zit van begin af aan op dezelfde golflengte” (Debonne, 2009).

Verschillen verbinden én tonen

Door haar vele contacten met buurtbewoners en allerhande samenwerkingspartners verzamelde rocsa in no time een divers gezelschap: 25 mensen met verschillende achtergronden, levensstijlen en stemmen, maar met één gedeelde passie, namelijk zingen. Dit aanspreken van een brede groep is voor rocsa doorheen al haar projecten cruciaal. “We vertrekken vanuit hetgeen deelnemers kunnen en/of willen. Uiteraard hebben we aandacht voor de meest kwetsbaren, maar net die kwetsbaarheid is vaak zo moeilijk zichtbaar. Het uitgaan van diversiteit is dan ook een constant streven” (rocsa, 2009). Dit ‘verbinden van verschillen(de mensen)’ is ook voor de singers zelf belangrijk. Eén van hen, die er van het prille begin bij was, verklaart: “rocsa werkt met een hele grote mix van mensen. Vaak zie je wat ik noem doelgroepverzuiling, en dit is bij rocsa niet het geval. De kloof tussen afkomst en geestelijke gezondheid, leeftijd en ras valt weg, want allen zijn betrokken in het creatief proces van expressie en samenwerken. Bij rocsa bindt de liefde voor muziek, beeld en woord de mensen met elkaar die anders langs elkaar heen zouden leven en lopen” (rocsa, 2009).

De rocsa singers werkten een jaar lang zowel op het ontdekken van de eigen stemmogelijkheden van ieder individu als op de groepsklank. In april 2008 traden ze drie maal op voor telkens een uitverkochte zaal. De reacties waren verbluffend. Een journalist schreef: “De leden van de rocsa singers zijn mensen van alle leeftijden, standen, gezindten en alles wat in onze ‘moderne’ maatschappij de mensen eerder verdeelt dan verenigt, een echte dwarsdoorsnede van de maatschappij (...) Deze mensen eisen hun recht op cultuurbeleving en –beoefening op en zetten zich daarbij in op zo’n wijze dat vele ‘professionelen’ er een puntje aan kunnen zuigen. Met platte karaoke heeft dit niks, maar dan ook niks te maken. Daar staan inzet, voorbereiding, repertoirekeuze en groepsgevoel garant voor” (Légat, 2008).

Dat de rocsa singers meer zijn dan de optelsom van betrokkenheid, een goeie voorbereiding en doordachte artistieke keuzes wordt pas duidelijk als we het project van naderbij bekijken. Engagement en experiment vallen hier samen; het gaat over ‘samen zoeken’ maar niet zo maar en niet zo maar in het wilde weg. Samen zoeken vereist een gedegen professionele houding en een ambitie om bestaande evidenties in vraag te stellen en eigen codes te ontwikkelen. Samen zoeken is zowel verbinden als verwarren, maar ook zoeken naar een evenwicht tussen verantwoord en verantwoordelijkheid.

Samen zoeken = verbinden en verwarren

“Dé sociaal-artistieke methodiek of hét sociaal-artistieke traject bestaan niet. In een open en vertrouwelijke sfeer moeten we steeds samen met deelnemers, artistieke en rocsa-medewerkers zoeken naar de beste manier om iets vorm te geven en terug te geven aan een publiek” (rocsa, 2009). Dit constant vernieuwen en verbeteren, dit voortdurend denken buiten de bestaande kaders en het opzoeken van creatieve uitdagingen is eigen aan het verloop van een sociaal-artistieke praktijk. Er wordt, om het met de woorden van Wildemeersch (2012) te stellen “een marge van vrijheid verkend”. In het samen zoeken werpen zich gaandeweg steeds nieuwe vragen, mogelijkheden en moeilijkheden op. Af en toe moet dan ook gedurfd worden een stap terug te zetten, moet alles overboord worden gegooid en opnieuw worden begonnen. Grenzen worden zo overschreden, evidenties verlaten en/of gecombineerd en nieuwe codes worden ontwikkeld. En dat op zowel sociaal als artistiek vlak.

Op sociaal vlak slaagde rocsa er niet alleen in door gericht te communiceren een zeer diverse groep samen te stellen, ook extern wil ze haar publiek diversifiëren en constant vernieuwen. De kracht hiervoor ligt volgens rocsa in het feit dat er constant wordt gespeeld op de grens van authenticiteit, herkenbaarheid en kritische afstand. “Hetgeen we presenteren ‘spreekt vaak voor zich’ door de ‘manier waarop we het presenteren”. Zo vallen artificiële afstanden tussen artiest en publiek weg. Zo trekken we bij het optreden van de rocsa singers het geheel scenografisch en conceptueel open, waardoor de grenzen tussen publiek en zangers verdwijnen, de zangers zich ‘op hun gemak voelen’ en het publiek zich ‘betrokken voelt” (rocsa, 2009).

Ook artistiek worden grenzen overschreden en nieuwe verbindingen gelegd, zowel binnen de groep als daarbuiten. Eén van de singers getuigt: “Zonder dat je het gewaar wordt, laat Rik iedereen zijn grenzen voelen in het durven en het kunnen artistiek naar buiten komen. Je wordt individueel benaderd en er wordt steeds benadrukt dat je zelf beslist hoe ver je wilt gaan, niets moet, alles mag. Je beslist zelf of, wat en hoe je iets naar voor brengt. Op die manier is het ongelooflijk om te zien tot welke (artistieke) prestaties mensen in staat zijn als ze op een goede manier begeleid worden. Op de voorstelling vorig jaar, waar ik via-via van op de hoogte was, vroeg ik me af waar zoveel (gewone) mensen de durf en de creativiteit vandaan haalden om op een podium een volledige show op te zetten, een ongecompliceerde avond amusement, waar je zag dat de ‘artiesten’ zelf ook van genoten. Nu ik zelf deel uitmaak van deze groep begrijp ik het. Het in zijn waarde laten van iedereen, het ‘evenwaardige’ speelt hier een heel belangrijke rol” (rocsa, 2009). In die zin weigert Rik Debonne dan ook te spreken over een koor. “Een koor zet vooral in op de groepsklank, waardoor de eigenheid van het individu geen rol meer speelt. De rocsa singers zijn geen koor, maar een zanggroep. Het optreden bestaat uit een mix van samenzang, solozang en ensembles en dit in de meest uiteenlopende genres die aansluiten bij hun leefwereld en hun kunnen. Ieders inbreng is belangrijk” (Debonne, 2009). Wat niet betekent dat Rik binnen de veilige thuishaven van ieders mogelijkheden blijft: “grenzen worden constant verlegd waardoor we na drie jaar werken ook al met vierstemmige polyfonieën aan het werk zijn” (Debonne, 2009). Sommige rocsa singers gingen ondertussen op eigen houtje (privé)les notenleer volgen en één van de deelnemers werd zelfs, na een auditie bij een gekend muziektheater, geselecteerd als één van zeven zangers voor één van hun theaterproducties.

Het verbinden werkt zo ook verwarrend. Niet in het minst voor het publiek. De voorzitter van de opleidingscommissie van het Gentse conservatorium (het huidige HOGent – School of Arts) Lucien Posman schreef na het bijwonen van enkele repetities en na de tweede reeks optredens in mei 2009: “Sinds enkele jaren volg ik met stijgende verbazing en enthousiasme de werking van rocsa. Wat zij op pretenteloze wijze realiseren, is werkelijk toonaangevend en van onweerlegbaar belang voor multiculturele stedelijke weefsels. Als muziekpedagoog met meer dan dertig jaar expertise was ik werkelijk verbaasd over het bereikte muzikaal niveau, de presentatie en het enthousiasme van het gebeuren.”

Achter de schermen: een continue professionalisering

Cruciaal in dit proces van zoeken, vallen en opstaan, verbinden en verwarren, is volgens rocsa niet enkel de wil en goesting om de blijven zoeken, maar vooral “een continue professionalisering van de begeleidende artistieke medewerkers en de medewerkers van rocsa” (rocsa, 2009). Het gaat over engagement én de wil om te blijven zoeken. Het gaat om het creëren van een openheid voor de inbreng van alle betrokkenen én de essentie van dialoog. Het gaat over begeleiden én verleiden, en daarbij rekening houden met het ontwikkelingspotentieel, de ervaring en de ambities van ieder individu en van de groep, en met de beschikbare faciliteiten en tijd.

In de laatste rechte lijn naar een optreden, op het moment dat de rocsa singers zich voorbereiden om voor een publiek te zingen, worden het geduld, inlevingsvermogen en de vakkennis van de medewerkers pas écht op de proef gesteld. Bij de singers is er nooit sprake van routine. De voorbeelden zijn legio. Kleine akkefietjes worden makkelijk overwonnen: appelflauwtjes tijdens het eerste optreden (‘ik heb de hele dag niet kunnen eten omdat ik te zenuwachtig was’); singers die plotsklaps podiumvrees hebben omdat er voor het eerst een familielid naar hen komt kijken, maar dan toch hun angst overwinnen en na een korte blik van verstandhouding met Rik een solonummer met de ogen dicht zingen; iemand die in de coulissen het evenwicht verliest, hard valt en vervolgens met een lach het podium opspringt en iedereen mee laat zingen met haar schlager; een ander die keer op keer zijn tekst vergeet waarop de groep achter hem de volgende strofe voorzingt, steeds luider; een singer die –vanuit het niets– beslist om op haar nummer een eigen choreografie ten berde te brengen; ... Moeilijker wordt het als iemand uit de groep (tijdelijk) moet stoppen om gezondheidsredenen, een ander wordt opgenomen in de kliniek of als één van de zangers overlijdt in 2009. Het is ongelofelijk hoe de groep elkaar steunt en vertrouwt, over de grenzen van alle verschillen heen. Als één van zangers na een lange chemokuur te uitgeput is om naar de repetitie te komen, besluit een ander om haar voortaan iedere maandagavond op te halen thuis. Weken later komen we te weten dat hij haar ook tijdens zijn vrije woensdagmiddagen opzoekt om met haar een koffie te drinken en een pannenkoek te eten.

En uiteraard is niet alles steeds koek en ei, af en toe wordt er ook wel eens hevig gediscussieerd of er al dan niet met microfoons moet worden gezongen, waarom hij of zij eerst in het eerste deel van het optreden mag zingen en niet in het tweede deel, ... Sommigen zingen om hun besognes van alledag even te vergeten, anderen komen ongegeneerd hulp vragen bij hun financiële, relationele, professionele en psychische problemen. De rocsa singers zijn anders dan andere groepen en ook weer niet.

Verantwoording en verantwoordelijkheid

Deze continue professionalisering, maar vooral het in vraag stellen van evidenties en het problematiseren van sociale breuklijnen door te verbinden en te verwarren, impliceert dat de medewerkers van rocsa zich voortdurend moeten verantwoorden. Bewust kiezen voor een diverse samenstelling, binnenbreken vanuit de singers in het sociale en artistieke veld door onder andere op een podium te klimmen, ... zijn zaken die in de eerste plaats een invloed hebben op de rocsa singers. In de praktijk dreigt het verantwoorden evenwel door te slaan naar een beleidsmatig gegeven, naar verantwoording afleggen. Alleen al door hun opzet, door in relatie te gaan met de context en door het ‘samen creëren’ van ‘kunst’, “de meest vrije vorm van spreken” (website de kunstbank/what>, Demos, 2010), maar (vooral) op het moment dat sociaal-artistieke praktijken zichtbaar en gedeeld worden, dringt –spontaan– de vraag naar een meer duurzamer, breder gedragen verhaal zich op. Vraag is wat dit verhaal dan inhoudt en/of kan inhouden.

‘Iets’ doen met de verschillende perspectieven die in een werking worden opgeroepen, is belangrijk. Verantwoordelijkheid is in dit zoekproces essentieel. Welke keuzes worden waarom gemaakt? Hoe wordt engagement opgenomen? Wat doe je als singers bij je aan komen kloppen met hun problemen? Begint het net

niet bij 'het er zijn'? Bij een aanwezigheid? rocsa stelt zelf dat ze in haar dagelijkse werking vaak met allerlei vragen en maatschappelijke kwesties wordt geconfronteerd. Ze stelt duidelijk dat ze zelf geen hulpverlener is. Samenwerkingspartners kunnen vaak beter antwoorden formuleren op alle vragen en noden. Het belang van 'het er zijn' enerzijds en het aanspreken van het netwerk, van de collectiviteit anderzijds maakt dat rocsa zich niet beperkt tot eenmalige interventies, maar mikt op een écht langetermijnperspectief mét blijvende effecten (rocsa, 2009).

In de concrete praktijk van de rocsa singers gaat zangcoach Rik Debonne nog een stap verder. Hij stelt dat hij als medewerker "een grote verantwoordelijkheid" heeft. "Ik haal het maximale uit iedere deelnemer en ik wil niet dat het publiek een soort 'medelijden' voelt met de zangers. Ik weiger de 'zwakte' van sommige zangers uit te spelen en te gebruiken om een artistieke prestatie vorm te geven en neer te zetten. Het publiek moet bij het optreden van de rocsa singers evenzeer 'geraakt' worden als bij elk ander waardevol artistiek evenement."

Verantwoordelijkheid onder druk

De verantwoordelijkheid voor de rocsa singers staat anno 2012 onder druk. Na het aantreden van een nieuwe coördinator in rocsa en de opmaak van een beleidsplan voor de erkenning en subsidiëring van de sociaal-artistieke werking binnen het Vlaamse Kunstendecreet werd beslist om het project af te stoten. Begin januari dit jaar werd aan de groep gemeld dat ze op eigen poten zullen moeten verdergaan als ze in de toekomst willen blijven bestaan. Paniekreacties bleven niet uit: prompt mailde een singer alle leden van het Gentse schepencollege en op de nieuwjaarsrecepties in de verschillende buurten werden gemeenteraadsleden aangeklampt.

Het engagement vanuit rocsa werd zo abrupt beëindigd. Enkel het engagement van Rik Debonne, de singers onderling en enkele sympathisanten bleef over. Op eigen poten verdergaan, los van anderen, is voor de groep niet alleen onrealistisch, maar ook ongewenst. Er wordt nochtans aangedrongen om de werking te continueren als 'satellietproject', maar het project verzelfstandigen zou betekenen dat het engagement naar solidariteit en het in hiertoe vereiste experiment van elkaar losgeknipt worden. Hoe kan je immers sociale verhoudingen beïnvloeden als je er al bij voorbaat buiten plaatst?

Vijf maand later is het nog steeds zoeken naar nieuwe verbindingen. Wat voorlopig de bovenhand haalt, is verwarring. Sympathie en medeleven van andere werkingen troosten, maar bieden (voorlopig) geen oplossing. De eigen projecten genieten (uiteraard) de voorkeur. Een 'afgestoten project' erbij nemen, kan niet. Het experiment eist een té grote verantwoordelijkheid.

Conclusie

Gemeenschapsvorming als sociale praktijk, gemeenschap 'maken', blijkt een moeilijk en onvoorspelbaar zoekproces, dat met veel vallen en opstaan vorm gegeven wordt. Wat er in een werking concreet gebeurt, blijft in onze ogen vaak impliciet. Duidelijk is wel dat vanuit dit engagement mensen zich erkend kunnen weten als individu én ervaringen kunnen opdoen als burgers in een gemeenschap.

Wat leert ons dit verhaal over de rol die hierin kan weggelegd zijn voor het sociaal-artistieke experiment? Op basis van eigen ervaringen laten we in onze kaarten kijken. Veel praktijken moeten zich positioneren ten opzichte van de stijgende druk om alles wat gedaan wordt transparant te verantwoorden ten aanzien van subsidiegevers. Deze verantwoordingsplicht is geen sinecure, en veel werkingen zijn dan ook constant op zoek naar ruimte om vernieuwende projecten tussen de plooiën te laten vallen van de vele verplichtingen. Desondanks pleiten we in die context toch voor het laten samen gaan van engagement met experiment, en tegen het verzelfstandigen van het sociaal-artistieke experiment als project, omdat de wortels van het engagement hiermee dreigen te verdwijnen terwijl deze noodzakelijk zijn om een collectief leerproces te ondersteunen. Gemeenschapsvorming als een "blijven zoeken, waarnemen, (traag) kijken, verwoorden en bevragen samen met kinderen en volwassenen" (website Leren Ondernemen) vergt het opnemen van verantwoordelijkheid. Deze verantwoordelijkheid mag niet herleid worden tot een louter beleidsmatige verantwoording of een input-outputdenken. Verantwoordelijkheid ligt in het durven leren ondernemen, zoals bij 'Anders worden', inclusief het besef dat hierin ook onverwachte mogelijkheden besloten liggen, die telkens opnieuw de vraag oproepen naar een besef van humaniteit en sociale rechtvaardigheid.

In deze verantwoordelijkheid ligt een persoonlijk engagement dat experiment mogelijk maakt, appelleert op een samen zoeken, en aldus gemeenschapsvorming bewerkstelligt met ingrediënten zoals verbinden en verwarren, het in vraag stellen van bepaalde evidenties, het decoderen en coderen van machtsrelaties, het doen vervagen van sociale breuklijnen, verantwoording en verantwoordelijkheid, en bloed, zweet, een lach en een traan de rode draad vormen. Het sociaal-artistieke experiment heeft in die optiek het potentieel als katalysator te fungeren voor praktijken van gemeenschapsvorming die vanuit een engagement het sociale verbinden met het politieke.

Bibliografie

Biesta, G. (2011). Learning in public spaces: civic learning for the 21st century. Inaugural lecture on the occasion of the award of the international Francqui professorship to prof. dr. Gert Biesta.

Bouverne-De Bie, M. (2003). Een rechtenkader als referentiekader. In: Bouverne-De Bie, M., Claeys, A., De Cock, A. & Vanhee, J. (eds.), Armoede en Participatie. Gent: Academia Press.

Bouverne-De Bie, M. (2011). Sociale agogiek. Gent: Academia Press.

Cantillon, B., Van Lancker, W. (2011). De investeringsstaat en het verdelingsvraagstuk: waarom is de armoede niet gedaald? Beleid en Maatschappij, 38(2): 141-159.

Debonne, R. (2009). Reactie naar aanleiding van een negatief artistiek pre-advies (intern document).

DEMOS (2010). Visietekst sociaal-artistiek werk. Brussel: Demos.
http://www.demos.be/uploads/tx_bworxebib/2DemosVisietekstSAP_ONLINE.pdf.

Fraser, N. (1996). Social justice in the age of identity politics: redistribution, recognition and participation. The Tanner Lectures on Human Values, delivered at Stanford University, April 30-May 2, 1996.

Fraser, N. (2000). Rethinking recognition. New Left Review, 3: 107-118.

Freire, P. (1970). Pedagogy of the oppressed. London/New York: Penguin Books.

Légat, A. (2008). rocsa singers in De Rode Pomp te Gent op zondag 6 april 2008.
<http://antoinelegat.wordpress.com/2008/04/10/de-rocsa-singers-zijn-mensen-van-alle-leeftijden-standen-gezindten-en-alles-wat-in-onze-moderne-maatschappij-de-mensen-eerder-verdeelt-dan-verenigt-een-echte-dwarsdoorsnede-van/>

Lister, R. (2004). Poverty. Cambridge: Polity.

Lorenz, W. (2006). Perspectives on European social work: from the birth of the nation state to the impact of globalisation. Opladen/Farmington Hills, Barbara Budrich Publishers.

Lorenz, W., Coussée, F. & Verschelden, G. (2011). Sociaal-cultureel werk en historisch bewustzijn. In: Cockx, F. et al. (red.). Wissels. Handboek sociaal-cultureel werk met volwassenen. Gent: Academia Press.

Masschelein, J. (1993). Politieke vorming en het einde van de gemeenschap. Vorming, 9, 1, pp. 17-27.

Phillips, A. (2004). Identity Politics: have we now had enough? In: Andersen, J. & Sim, B. (eds.), The politics of inclusion and empowerment: gender, class and citizenship. New York: Palgrave Macmillan, pp. 36-48.

rocsa (2009). Bezwaarschrift naar aanleiding van een negatief artistiek pre-advies (intern document).

rocsa (2009). Sociaal-artistiek projectsubsidiedossier rocsa singers (intern document).

Roets, G. & Coussée, F. (2011). Op een kruispunt is het altijd voorrang van rechts. Diversiteit en sociaal-cultureel werk. In: Cockx, F. et al. (red.). Wissels. Handboek sociaal-cultureel werk met volwassenen. Gent: Academia Press.

Rosanvallon, P. (2000). The new social question: rethinking the welfare state. Princeton: Princeton University Press.

website de kunstbank/what>: www.dekunstbank.org

website Leren Ondernemen: www.lerenondernemenvzw.org

Wildemeersch, D. (2012). Noties over de kwetsbaarheid van het onderbreken. Reflecties op 'Anders worden'.